

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
основних правових висновків
Об'єднаної палати
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
за 2021 рік

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за 2021 рік

Зміст

Вступ	5
1. Спори, що стосуються житлових правовідносин	6
1.1. Виселення з іпотечного житла, набутого частково за кредитні, а частково за власні кошти, без надання іншого житла не допускається	6
1.2. Особа, яка на законних підставах вселилася в жиле приміщення як член сім'ї наймача та зареєстрована у ньому, набула рівного права із наймачем на користування цим приміщенням, несе тягар його утримання, має право на звернення до суду з позовом про визнання іншої особи (зокрема й наймача) такою, що втратила право користування жилим приміщенням	7
2. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	9
2.1. Виручені платником аліментів кошти від продажу нерухомого майна не є видом заробітку (доходу), з якого можуть стягуватися аліментні платежі, а є грошовим еквівалентом вартості майна, що належало йому до продажу	9
3. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	11
3.1. Положення частини четвертої статті 1254 ЦК України щодо відновлення дії попереднього заповіту є виключенням із загального правила про наслідки недійсності правочину і не регулює правові наслідки нікчемності заповіту. Вчинення наступного нікчемного заповіту не може скасовувати попередній заповіт	11
3.2. Якщо спадщина відкрилася, проте не була ніким зі спадкоємців прийнята до 01 липня 2003 року, то підлягають застосуванню положення частини першої статті 555 ЦК УРСР, якщо після 01 липня 2003 року – положення статті 1277 ЦК України	13
4. Спори, що виникають із питань щодо відшкодування шкоди	15
4.1. За наявності рішення суду, яким визначено розмір і спосіб компенсації моральної шкоди, кондикційне зобов'язання не виникає, а отже, для таких правовідносин норми глави 83 ЦК України не застосовуються	15
4.2. Вирішення питання про наявність правових підстав для компенсації моральної шкоди у разі смерті фізичної особи має здійснюватися на підставі статті 1167 ЦК України. Винні дії загиблого не можуть бути підставою для відмови у задоволенні позову його матері про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю особи від нещасного випадку, що стався на виробництві, оскільки такі дії загиблого підлягають врахуванню при визначенні розміру моральної шкоди	17

- 5. Спори, що виникають із загальних положень про договір (правочин)** 18
- 5.1.** На підставі чинного на час вступу особи до ВНЗ законодавства про освіту, яке передбачало обов'язок відпрацювати за направленням, заклад освіти, у разі відмови такого відпрацювання у встановлений умовами угоди строк, може стягнути з неї всі витрати на освіту, зокрема і виплати академічної стипендії 18
- 5.2.** Диплом є документом, що посвідчує здобуття освіти, в тому числі вищої, післядипломної, а не є дією особи, що спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, не є правочином у розумінні статті 202 ЦК України, а визнання його недійсним на підставі статей 203, 215 ЦК України не є ефективним способом захисту порушеного речового права позивача (у разі його порушення) 20
- 5.3.** Для визнання судом правочину недійсним необхідним є: пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду. Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним, так і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину 23
- 6. Спори, що виникають із виконання судових рішень** 26
- 6.1.** Дід має право на особисте спілкування з онукою, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати йому спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини. Саме збалансування наведених вище прав і гарантій має бути основою для належного виконання рішення суду про участь у спілкуванні дитини з дідом 26
- 7. Питання процесуального права** 28
- 7.1.** Відповідно до статті 23 Закону України «Про іпотеку» до нового власника іпотечного майна переходять всі права та обов'язки іпотекодавця за іпотечним договором, у тому обсязі й на тих умовах, на яких вони належали іпотекодавцю на момент укладення договору про відчуження іпотечного майна, у тому числі права й обов'язки боржника у виконавчому провадженні з примусового виконання рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки, що є підставою для заміни боржника у виконавчому провадженні 28
- 7.2.** Суд не наділений повноваженнями вирішувати питання щодо вжиття таких заходів, як забезпечення скарги на дії, рішення виконавця шляхом зупинення реалізації майна, оскільки вирішення питання про зупинення вчинення виконавчих дій належить виключно до компетенції виконавця. При цьому в касаційному порядку підлягає оскарженню ухвала суду

першої інстанції, після її перегляду в апеляційному порядку, та судового рішення апеляційного суду, якими вирішено питання щодо забезпечення скарги на дії державного/приватного виконавців, якщо таке клопотання розглянуто судами по суті як забезпечення позову	29
7.3. Розгляд заяви щодо забезпечення позову, в разі одночасного її подання з позовною заявою, не залежить від вирішення питання про відкриття провадження у справі. У разі повернення позовної заяви або відмови у відкритті провадження у справі передбачений процесуальний механізм скасування заходів забезпечення позову	30
7.4. Боржник під час примусового виконання судового рішення не може пред'являти позов про зняття арешту з майна, оскільки має право на оскарження дій державного виконавця в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України. Якщо суд помилково прийняв позов до розгляду, під час судового розгляду він має закрити провадження у справі з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 255 ЦПК України	32
7.5. Справи, в яких відповідачем є філія чи представництво, не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства у зв'язку з відсутністю сторони, до якої пред'явлено позов, що унеможлиблює вирішення цивільного спору	33
7.6. Закриття провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України можливе, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення	35
7.7. Ухвала суду про відмову у прийнятті заяви про збільшення позовних вимог може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду	36
7.8. Ухвала суду про відмову у витребуванні доказів не підлягає апеляційному оскарженню окремо від рішення суду	37
7.9. Ухвала про відмову у затвердженні мирової угоди, яка укладена на стадії виконання судового рішення, може бути оскаржена в апеляційному порядку	39
7.10 Ухвала суду про повернення зустрічної позовної заяви підлягає апеляційному оскарженню	40

Вступ

Передання справи на розгляд палати та на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду відбувається відповідно до частини другої статті 403 ЦПК України зі змісту якої вбачається, що суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає справу на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи об'єднаної палати.

Частиною першою статті 404 ЦПК України визначено, що питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується судом за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи.

Колегія суддів судової палати Касаційного цивільного суду, вивчає матеріали справи, перевіряє доводи касаційної скарги і приходять до висновку про наявність правових підстав для передачі справи на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для відступу або уточнення чи конкретизування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах в раніше ухваленій постанові Верховного Суду.

Відповідно до частини другої статті 416 ЦПК України у постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів, палата, об'єднана палата, що передала справу на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати.

На підставі частини другої статті 416 ЦПК України, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду висловлює висновок про застосування норми права.

1. Спори, що стосуються житлових правовідносин

1.1. Виселення з іпотечного житла, набутого частково за кредитні, а частково за власні кошти, без надання іншого житла не допускається

12 квітня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом Акціонерного товариства «Перший Український Міжнародний Банк» (далі – АТ «ПУМБ», банк) до ОСОБА_1, ОСОБА_2 у своїх інтересах та в інтересах малолітніх ОСОБА_3 та ОСОБА_4, третя особа – орган опіки та піклування виконавчого комітету Бердянської міської ради, про виселення без надання іншого житлового приміщення, зняття з реєстраційного обліку.

Суд установив, що між Закритим акціонерним товариством «Перший Український Міжнародний банк», назву якого змінено на АТ «ПУМБ», і відповідачем укладений кредитний договір, за яким вона отримала кредит, строком на десять років для придбання квартири. У рахунок забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором, відповідач передала в іпотеку банку придбану нею квартиру. У пункті 2.1 договору купівлі-продажу спірної квартири зазначено, що продаж квартири здійснювався частково за власні кошти відповідача, частково за кредитні кошти.

Банк звернув стягнення на іпотечне майно шляхом прийняття його у власність і за ним було зареєстровано право власності на квартиру.

Рішенням міськрайонного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову АТ «ПУМБ» відмовлено з посиланням на статтю 40 Закону України «Про іпотеку», статтю 109 ЖК Української РСР, і мотивоване тим, що відповідачі не підлягають виселенню без надання іншого житла, оскільки спірна квартира передавалась в іпотеку, була придбана як за кредитні, так і за власні кошти іпотекодавця, про що зазначено у договорі купівлі-продажу квартири.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Під час ухвалення судового рішення про виселення мешканців при зверненні стягнення на жиле приміщення застосовуються як положення статті 40 Закону України «Про іпотеку», так і норма статті 109 ЖК Української РСР.

Відповідно до частини першої статті 379 ЦК України житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них.

Аналіз норм глави 26 ЦК України дає підстави для висновку, що частка у праві спільної часткової власності та жиле приміщення є окремим об'єктом цивільних прав, оскільки частка у праві спільної часткової власності, що належить кожному з співвласників, виступає не як частина речі й не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле. Тобто право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка у праві спільної часткової власності не є конкретною часткою майна.

Оскільки жилі приміщення та частка у праві спільної власності є різними видами об'єктів цивільних правовідносин, отже можуть становити різні за змістом та наповненням правові поняття, що не дає можливості поширити дію положень норми про виняток із загального правила, що встановлене частиною другою статті 109 ЖК Української РСР.

Враховуючи норми статті 109 ЖК Української РСР та статті 379 ЦК України, у поєднанні із главою 26 ЦК України, виселення без надання іншого житлового приміщення відбувається у тому разі, якщо саме це житлове приміщення було придбане за кредитні кошти. У разі якщо за кредитні кошти було набуто інший об'єкт цивільних прав (частку в праві спільної часткової власності), а не житлове приміщення в цілому, що передано в іпотеку, то виселення без одночасного надання іншого постійного жилого приміщення не допускається.

Разом з цим, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступає від висновків щодо застосування статей 39-40 Закону України «Про іпотеку» та статті 109 ЖК Української РСР у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 жовтня 2018 року у справі № 305/388/17 (провадження № 61-37226св18) та від 20 лютого 2019 року у справі № 334/7331/15 (провадження № 61-15007св18), відповідно до якої в разі встановлення, що в іпотеку передано нерухоме майно, придбане не лише за кредитні кошти, а й за особисті кошти іпотекодавця, з посиланням на статтю 40 Закону України «Про іпотеку» та статтю 109 ЖК Української РСР наявні правові підстави для виселення відповідачів без надання іншого житла.

За таких обставин, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку, що вважати спірну квартиру придбаною за рахунок кредиту банку, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення, не можна, а відтак, і виселенню з такої квартири без надання іншого жилого приміщення, відповідачі не підлягають.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 квітня 2021 року у справі № 310/2950/18 (провадження № 61-16820сво19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96309957>

1.2. Особа, яка на законних підставах вселилася в жиле приміщення як член сім'ї наймача та зареєстрована у ньому, набула рівного права із наймачем на користування цим приміщенням, несе тягар його утримання, має право на звернення до суду з позовом про визнання іншої особи (зокрема й наймача) такою, що втратила право користування жилим приміщенням

20 вересня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Шевченківський районний відділ у м. Дніпро Головного управління Державної міграційної служби

у Дніпропетровській області, Комунальне підприємство «Жилсервіс-5» Дніпровської міської ради, про визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням.

Звертаючись до суду, ОСОБА_1 свої вимоги мотивувала тим, що згідно з ордером вона та її чоловік ОСОБА_2 отримали у користування житлову площу в кімнаті гуртожитку. У зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин відповідач, зібравши свої особисті речі, виїхав із кімнати у невідомому напрямку. Зазначала, що нарахування платежів за комунальні послуги, які вона сплачує сама, здійснюється з розрахунку кількості зареєстрованих осіб.

Суд першої інстанції визнав ОСОБА_2 таким, що втратив право користування кімнатою гуртожитку, та зняв його з реєстрації.

Апеляційний суд скасував рішення місцевого суду та відмовив у задоволенні позову.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та направив справу на новий апеляційний розгляд з огляду на таке.

Відповідно до статті 64 Житлового кодексу Української РСР члени сім'ї наймача, які проживають разом з ним, користуються нарівні з наймачем усіма правами і несуть усі обов'язки, що випливають з договору найму жилого приміщення. Повнолітні члени сім'ї несуть солідарну з наймачем майнову відповідальність за зобов'язаннями, що випливають із зазначеного договору. До членів сім'ї наймача належать дружина наймача, їх діти і батьки. Членами сім'ї наймача може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом з наймачем і ведуть з ним спільне господарство.

Аналіз норм закону свідчить про те, що право користування жилим приміщенням нарівні з наймачем виникає у тих осіб, які вселилися як член сім'ї наймача в установленому законом порядку.

У справах про визнання наймача або члена його сім'ї таким, що втратив право користування жилим приміщенням, необхідно з'ясувати причини відсутності відповідача понад встановлені строки.

Факт тимчасової відсутності фізичної особи і пов'язані з цим правові наслідки необхідно відмежовувати від факту постійної відсутності особи у жилому приміщенні у зв'язку з вибуттям наймача та членів його сім'ї на постійне проживання до іншого населеного пункту або в інше жилає приміщення в тому ж населеному пункті (стаття 107 ЖК Української РСР).

У справі, що переглядалася, ОСОБА_1 як на підставу позовних вимог посилалася на те, що її чоловік ОСОБА_2 як наймач та вона як член його сім'ї отримали у користування житлову площу в кімнаті гуртожитку. У зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин відповідач виїхав із цієї кімнати.

Позивач зазначала, що вона була зареєстрована і проживала у спірній кімнаті, несла тягар його повного утримання, сплачувала комунальні послуги, а відповідач не проживав у гуртожитку більше 10 місяців, витрати на утримання житла не ніс, втратив інтерес до житла, тому є підстави вважати його таким, що втратив право користування ним.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову у позові з тих підстав, що позивач не наділена правом на звернення до суду з цим позовом, апеляційний суд не звернув уваги на те, що ОСОБА_1 є членом сім'ї наймача, особою, яка правомірно користується кімнатою у гуртожитку, та наголошувала на порушенні її прав і наявності передбачених законом підстав для визнання колишнього чоловіка (наймача) таким, що втратив право користування жилим приміщенням.

Враховуючи ці обставини, Верховний Суд дійшов висновку про те, що позивач не може бути обмежена у праві на звернення до суду із позовом про визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням.

З урахуванням положень статті 55 Конституції України, статей 15, 16 ЦК України, статей 64, 65, 71, 72 ЖК Української РСР Верховний Суд констатував, що особа, яка на законних підставах вселилася в жиле приміщення як член сім'ї наймача та зареєстрована у ньому, набула рівного права із наймачем на користування цим приміщенням, несе тягар його утримання, така особа має право на звернення до суду захистом своїх прав, зокрема і з позовом про визнання іншої особи (зокрема й наймача) такою, що втратила право користування жилим приміщенням.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 вересня 2021 року у справі № 200/17337/17 (провадження № 61- 865сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861069>

2. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

2.1. Виручені платником аліментів кошти від продажу нерухомого майна не є видом заробітку (доходу), з якого можуть стягуватися аліментні платежі, а є грошовим еквівалентом вартості майна, що належало йому до продажу

25 січня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за скаргою ОСОБА_1 на дії начальника Монастирищенського районного відділу державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції у Черкаській області (Монастирищенський РВ ДВС ГТУЮ), заінтересована особа ОСОБА_2 (стягувач).

Скарга мотивована тим, що у провадженні Монастирищенського РВ ДВС ГТУЮ на виконанні знаходиться виконавчий лист про стягнення з нього на користь ОСОБА_2 аліментів на утримання дочки ОСОБА_3 у розмірі 1/4 частини з усіх видів доходів щомісячно. У порядку спадкування за законом, після померлої матері ОСОБА_4, він набув право власності на 1/2 частину квартири, інша 1/2 частини квартири належала йому відповідно до свідоцтва про право власності на житло. На підставі договору купівлі-продажу квартири він відчужив належну йому квартиру на користь ОСОБА_5. За результатом розгляду заяви ОСОБА_2 про проведення перерахунку аліментів з урахуванням доходу, отриманого боржником

від відчуження нерухомого майна, начальником Монастирищенського РВ ДВС ГТУЮ вартість продажу заявником вказаної вище квартири включено до доходів, з яких утримуються аліменти, що призвело до виникнення у нього заборгованості зі сплати аліментів.

Ухвалою суду першої інстанції скаргу задоволено, скасовано постанову начальника Монастирищенського РВ ДВС ГТУЮ про арешт майна боржника ОСОБА_1 у виконавчому провадженні у зв'язку з тим, що заявнику безпідставно нарахована заборгованість зі сплати аліментів, тому державний виконавець не мав передбачених статтею 56 Закону України «Про виконавче провадження» підстав для накладення арешту на майно ОСОБА_1.

Постановою апеляційного суду ухвалу суду першої інстанції скасовано, у задоволенні скарги ОСОБА_1 відмовлено.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду й залишив у силі ухвалу суду першої інстанції з огляду на таке.

Утримання аліментів провадиться з суми заробітку (доходу), що належить особі, яка сплачує аліменти, після утримання з цього заробітку (доходу) податків (пункт 13 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів).

Згідно з пунктом 172.1 статті 172 ПК України дохід, отриманий платником податку від продажу (обміну) не частіше одного разу протягом звітного податкового року, зокрема квартири, за умови перебування такого майна у власності платника податку понад три роки, не оподатковується. Умова щодо перебування майна у власності платника податку понад три роки не розповсюджується на майно, отримане таким платником у спадщину.

Отже, доходи боржника, які звільнені від оподаткування, не належать до бази відрахувань із заробітної плати, пенсії, стипендії та інших доходів боржника, які підлягають стягненню у виконавчому провадженні.

Аналіз положень СК України, зокрема статті 81, частини третьої статті 181, частини другої статті 182, статті 183, свідчить про те, що законодавець ототожнює поняття «заробіток» та «дохід», передбачаючи можливість стягнення на користь дитини мінімального рекомендованого розміру аліментів з обох джерел отримання грошових коштів.

Загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер. Інші джерела правового регулювання, передусім акти сімейного законодавства, повинні відповідати змісту загальних засад.

Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії. З урахуванням вимог справедливості та розумності будьякий суб'єкт приватного права, безумовно, спрямовує на споживання лише такі доходи, які становлять безумовний приріст його майна (заробітна плата, гонорари, плата за надання послуг, доходи від процентів за депозитами, орендна плата тощо). Саме тому лише той дохід, який збільшує майно платника аліментів, якщо тільки він прямо не звільнений від цього Переліком видів доходів, які враховуються при

визначенні розміру аліментів, має враховуватись під час визначення розміру аліментів.

Натомість грошовий дохід, який є лише еквівалентом відчуженого платником аліментів майна, не повинен враховуватись під час визначення розміру аліментів.

Тлумачення наведених вище норм права дає підстави для висновку, що виручення боржником грошових коштів від продажу нерухомого майна, в обмін на передачу покупцю права власності на зазначене нерухоме майно, не має наслідком отримання доходу платником аліментів, а є грошовим еквівалентом вартості цього майна до його продажу та не є видом заробітку (доходу), з якого стягуються аліментні платежі, відповідно до Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів.

Встановивши, що отримані ОСОБА_1 кошти від продажу майна у розумінні положень статті 81, частини першої статті 195 СК України та пункту 13 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, не є фактичним заробітком платника аліментів, а є грошовим еквівалентом майна, що належало йому до продажу, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про задоволення скарги ОСОБА_1.

Постановою Верховного Суду від 25 січня 2021 року постанову Київського апеляційного суду від 07 жовтня 2019 року скасовано, ухвалу Подільського районного суду м. Києва від 24 травня 2019 року залишено в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 січня 2021 року у справі № 758/10761/13-ц (провадження № 61-19815сво19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94666367>

3. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

3.1. Положення частини четвертої статті 1254 ЦК України щодо відновлення дії попереднього заповіту є виключенням із загального правила про наслідки недійсності правочину і не регулює правові наслідки нікчемності заповіту. Вчинення наступного нікчемного заповіту не може скасовувати попередній заповіт

Суд не може зобов'язати нотаріуса вчиняти дії щодо вирішення питань, які безпосередньо належать до його компетенції

01 березня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до приватного нотаріуса Вознесенського районного нотаріального округу Миколаївської області, треті особи: ОСОБА_2, ОСОБА_3, про визнання незаконною та скасування постанови приватного нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії, зобов'язання видати свідоцтво про право на спадщину за заповітом.

ОСОБА_1 свої вимоги мотивувала тим, що є спадкоємцем за заповітом, складеним ОСОБА_4, яка померла. Ця особа також склала заповіт на ім'я ОСОБА_5

та ОСОБА_6. У постанові Верховного Суду, прийнятій у справі про визнання недійсним останнього заповіту, зазначено, що заповіт, складений ОСОБА_4 на користь ОСОБА_5 та ОСОБА_6, є нікчемним на підставі статті 1257 ЦК України, оскільки складений з порушенням порядку його посвідчення. Заповіт є нікчемним відповідно до закону, тому відсутні підстави для визнання його недійсним.

Проте приватний нотаріус Вознесенського районного нотаріального округу відмовив ОСОБА_1 у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом, мотивуючи тим, що хоча рішенням суду заповіт визнаний нікчемним, ця обставина чинність попереднього заповіту на користь позивача не відновлює.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову.

Верховний Суд не погодився з таким висновком судів з огляду на таке.

Нікчемність правочину має місце тільки у разі, коли існує пряма вказівка закону про кваліфікацію того або іншого правочину як нікчемного.

Оспорюваний правочин визнається недійсним судом, якщо одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом (частина третя статті 215 ЦК України). Правочин, недійсність якого не встановлена законом (оспорюваний правочин), створює правові наслідки (набуття, зміну або припинення прав та обов'язків), на які він був направлений до моменту визнання його недійсним на підставі рішення суду. Оспорювання правочину відбувається тільки за ініціативою його сторони або іншої заінтересованої особи шляхом пред'явлення вимог про визнання правочину недійсним (позов про оспорювання правочину, рецисорний позов).

Водночас нікчемним є той правочин, недійсність якого встановлена законом, і для визнання його недійсним не вимагається рішення суду (частина друга статті 215 ЦК України). Нікчемність правочину конструюється за допомогою «текстуальної» недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону. Така пряма вказівка може втілюватися, зокрема, в термінах «нікчемний», «є недійсним». Нікчемний правочин, на відміну від оспорюваного, не створює юридичних наслідків, тобто, не «породжує» (змінює чи припиняє) цивільних прав та обов'язків.

Тлумачення статей 216 та 1254 ЦК України свідчить, що частина четверта статті 1254 ЦК України стосується тільки тих випадків, за яких новий заповіт визнано недійсним через дефект волі заповідача на підставі статті 225 ЦК України чи статті 231 ЦК України, дія попереднього заповіту відновлюється.

Частина четверта статті 1254 ЦК України розрахована тільки на визначення правових наслідків недійсності оспорюваного заповіту і не може регулювати правові наслідки нікчемності заповіту, оскільки нікчемний заповіт не створює жодного правового результату. У разі нікчемності другого заповіту йдеться не про відновлення чинності першого заповіту, а про те, що вчинення наступного нікчемного заповіту не може скасовувати попередній заповіт. Положення частини четвертої статті 1254 ЦК України є винятком із загального правила про наслідки недійсності правочину і не можуть бути застосовані за аналогією закону.

Що стосується позовної вимоги про визнання незаконною та скасування постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії, то суди першої та апеляційної інстанцій не врахували, що нікчемний заповіт не створює настання правових наслідків, тому не впливає на попередній заповіт та не може його відновлювати чи скасовувати. Тому доводи касаційної скарги, що наступний нікчемний заповіт не скасовує попередній, є обґрунтованими.

Відмовляючи ОСОБА_1 у задоволенні позову про зобов'язання нотаріуса видати свідоцтво про право на спадщину, суди виходили з того, що дії нотаріуса та оскаржена постанова відповідають вимогам чинного законодавства. Підстави для визнання незаконною та скасування постанови нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії відсутні, тому не підлягає задоволенню і вимога позивача про зобов'язання нотаріуса видати свідоцтво про право на спадщину за заповітом. При цьому суди не звернули уваги на те, що суд не може зобов'язати нотаріуса вчиняти дії щодо вирішення питань, які безпосередньо належать до його компетенції. Таким чином, у задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 у цій частині необхідно відмовити із зазначеної підстави.

Постановою Верховного Суду від 01 березня 2021 року рішення Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 12 серпня 2019 року та постанову Миколаївського апеляційного суду від 24 жовтня 2019 року скасовано, ухвалено нове рішення про визнання незаконною та скасування постанови приватного нотаріуса Вознесенського районного нотаріального округу Миколаївської області про відмову у вчиненні нотаріальної дії. У задоволенні позову про зобов'язання нотаріуса видати свідоцтво про право на спадщину за заповітом відмовлено.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 01 березня 2021 року у справі № 473/1878/19 (провадження № 61-20469сво19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95904937>

3.2. Якщо спадщина відкрилася, проте не була ніким зі спадкоємців прийнята до 01 липня 2003 року, то підлягають застосуванню положення частини першої статті 555 ЦК УРСР, якщо після 01 липня 2003 року – положення статті 1277 ЦК України

24 травня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за заявою Волочиської міської об'єднаної територіальної громади в особі Волочиської міської ради (далі – Волочиська міська ОТГ), заінтересовані особи: Державна фіскальна служба України Головного управління Державної фіскальної служби у Хмельницькій області, Волочиська районна державна адміністрація, про визнання спадщини відумерлою та передачу нерухомого майна в комунальну власність.

Суд установив, що після смерті ОСОБА_1, яка померла на території Російської Федерації, відкрилася спадщина, що складалася з права на земельну частку (пай), розташовану на території України. Спадкоємцем після смерті ОСОБА_1 є її онука ОСОБА_2, яка мешкає на території Російської Федерації. У встановлений законом строк для прийняття спадщини онука або будь-які інші особи в управління або володіння спадковим майном після смерті ОСОБА_1 не вступали.

Державний акт на право власності на земельну ділянку взамін сертифіката, який був виданий ОСОБА_1 відповідно до розпорядження райдержадміністрації, померлій за життя не видавався. На час розгляду справи земельною часткою (паєм), яка належала ОСОБА_1, користується ПП «Аграрна компанія 2004».

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні заяви відмовлено. Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що спадщина на земельну частку (пай) відкрилася в період дії ЦК УРСР 1963 року, тому суд першої інстанції зробив правильний висновок, що до спірних правовідносин необхідно застосовувати положення ЦК УРСР, який не передбачав можливість набуття органами місцевого самоврядування права на спадкове майно в порядку визнання спадщини відумерлою.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Відкриттям спадщини є настання певних юридичних фактів, що зумовлюють виникнення спадкових правовідносин. При цьому як юридичний факт відкриття спадщини характеризується двома параметрами: 1) часом відкриття; 2) місцем відкриття. Час відкриття спадщини має важливе значення, оскільки на час відкриття спадщини визначаються, зокрема: склад спадщини; коло спадкоємців; матеріальний закон, який буде застосовуватись до спадкових відносин.

За загальним правилом дія актів цивільного законодавства в часі має футороспективний характер, тобто спрямована на майбутнє. У зв'язку з чим законодавець передбачає, що акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності. Проте із загального правила про застосування актів цивільного законодавства є виняток.

У ЦК УРСР законодавець, на відміну від ЦК України та існування конструкції «відумерлої спадщини», передбачав автоматичний перехід спадщини за правом спадкоємства до держави. Будь-яких дій щодо прийняття спадщини держава не здійснювала. Держава при існуванні юридичних фактів, визначених пунктами 1 – 5 частини першої статті 555 ЦК УРСР, завжди приймала спадщину і не могла від неї відмовитися. Оскільки держава не мала права відмовитися від прийняття спадщини, то у випадку, коли спадкоємці за законом або за заповітом не прийняли спадщину або відмовилися від спадщини, спадщина вважалася прийнятою державою. З урахуванням того, що в частині першій статті 555 ЦК УРСР закріплювався автоматичний перехід спадщини до держави та існував строк шість місяців для прийняття спадщини іншими спадкоємцями, то абзац 2 пункту 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України може застосовуватися тільки, якщо спадщина відкрилась після 1 липня 2003 року, проте не була прийнята ніким

зі спадкоємців, що мали право спадкування відповідно до норм ЦК УРСР. Тому однорічний строк, який встановлений частиною другою статті 1277 ЦК України та в абзаці 2 пункту 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, може підлягати обчисленню, починаючи не раніше 1 липня 2003 року.

У справі, що переглядалася, суди встановили, що спадщина після смерті ОСОБА_1 відкрилася у 1996 році.

За таких обставин суди дійшли обґрунтованих висновків про те, що до спірних відносин підлягають застосуванню норми матеріального закону, чинного на час відкриття спадщини, а саме ЦК УРСР, яким не передбачалась можливість визнання спадщини відумерлою, оскільки після смерті спадкодавця протягом шестимісячного строку для прийняття спадщини ніхто спадщину не прийняв, то відповідно до статті 555 ЦК УРСР спадкове майно за правом спадкоємства перейшло до держави. Тому суди правильно відмовили у задоволенні заяви.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 травня 2021 року у справі № 671/22/19 (провадження № 61-9511сво19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97174867>

4. Спори, що виникають із питань щодо відшкодування шкоди

4.1. За наявності рішення суду, яким визначено розмір і спосіб компенсації моральної шкоди, кондикційне зобов'язання не виникає, а отже, для таких правовідносин норми глави 83 ЦК України не застосовуються

01 березня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» (далі – ПАТ «Українська залізниця»), яке є правонаступником державного підприємства «Придніпровська залізниця» (далі – ДП «Придніпровська залізниця»), до ОСОБА_1, третя особа – Кіровський відділ державної виконавчої служби м. Дніпропетровська Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області (далі – Кіровський ВДВС), про стягнення безпідставно отриманих грошових коштів.

Суд установив, що на виконання рішення суду щодо стягнення компенсації моральної шкоди ДП «Придніпровська залізниця» перерахувало ОСОБА_1 грошові кошти, а також з цієї суми – податок з доходів фізичних осіб до державного бюджету. Проте державний виконавець Кіровського ВДВС вважаючи, що є неповним виконання виконавчого листа у наданий строк для добровільного виконання (на користь стягувача надійшли кошти у розмірі 81 127,10 грн, а не 97 450,00 грн) виніс постанову про стягнення з ДП «Придніпровська залізниця» суми виконавчого збору та про арешт майна залізниці.

ДП «Придніпровська залізниця» з метою запобігання арешту розрахункових рахунків та активів підприємства перерахувало кошти виконавчого збору на депозитний рахунок Кіровського відділу державної виконавчої служби

Дніпропетровського міського управління юстиції у сумі 1 162 841, 89 грн, а на банківську картку ОСОБА_1 перераховано 16 322,90 грн.

Адміністративний суд визнав протиправною та скасував постанову державного виконавця Кіровського ВДВС про стягнення з боржника виконавчого збору.

Ураховуючи викладене, ПАТ «Українська залізниця» вважало, що ОСОБА_1 отримала грошові кошти в розмірі 16 322,90 грн без будь-яких правових підстав, тому просило стягнути їх з відповідача на свою користь, посилаючись на положення статті 1212 ЦК України.

Міський суд відмовив у задоволенні позову ПАТ «Українська залізниця».

Апеляційний суд скасував це рішення суду та стягнув з ОСОБА_1 на користь ПАТ «Українська залізниця» безпідставно набуті грошові кошти.

Верховний Суд прийняв постанову з огляду на таке. Результат аналізу положень статей 11 та 23 ЦК України свідчить про те, що за загальним правилом підставою виникнення зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є завдання моральної шкоди іншій особі.

Зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином (частина перша статті 599 ЦК України).

Усталеним як у цивілістичній доктрині, так і судовій практиці під принципами виконання зобов'язань розуміються загальні засади, згідно з якими здійснюється виконання зобов'язання. Як правило, виокремлюються декілька принципів виконання зобов'язань, серед яких: належне виконання зобов'язання; реальне виконання зобов'язання; справедливість, добросовісність та розумність (частина третя статті 509 ЦК України).

Принцип належного виконання полягає в тому, що виконання має бути проведене: належними сторонами; щодо належного предмета; у належний спосіб; у належний строк (термін); у належному місці.

У справі, що переглядалася, підставою виникнення зобов'язання про компенсацію моральної шкоди між сторонами є факт її завдання відповідачу, а рішенням суду конкретизовано її розмір та визначено спосіб компенсації (грошові кошти), тому боржник у зобов'язанні про компенсацію моральної шкоди мав сплатити на користь кредитора саме визначену суму (належне виконання).

З урахуванням того, що рішення суду, на підставі якого визначено розмір і спосіб компенсації моральної шкоди на користь ОСОБА_1, не скасовано й не змінено, тому Верховний Суд вважав, що між сторонами у справі не виникло кондикційне зобов'язання (адже підстава не відпала і кошти сплачувалися за наявності правової підстави).

Тобто відсутні умови, які необхідні для виникнення кондикційного зобов'язання, а також підстави для застосування до відносин сторін норм глави 83 ЦК України.

Постановою Верховного Суду від 01 березня 2021 року рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 12 квітня 2017 року скасовано, рішення

Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 19 січня 2017 року залишено в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 01 березня 2021 року у справі № 180/1735/16-ц (провадження № 61-18013сво18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532945>

4.2. Вирішення питання про наявність правових підстав для компенсації моральної шкоди у разі смерті фізичної особи має здійснюватися на підставі статті 1167 ЦК України. Винні дії загиблого не можуть бути підставою для відмови у задоволенні позову його матері про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю особи від нещасного випадку, що стався на виробництві, оскільки такі дії загиблого підлягають врахуванню при визначенні розміру моральної шкоди

14 червня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Товариства з обмеженою відповідальністю «КараванСарай» (далі – ТОВ «Караван-Сарай»), третя особа – Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Донецькій області (далі – УВДФССУ в Донецькій області), про відшкодування моральної шкоди.

Суд встановив, що відповідач є роботодавцем працівника (ОСОБА_2), який загинув під час виконання ним трудових обов'язків у дорожньо-транспортній пригоді, а позивач є матір'ю фізичної особи, у зв'язку зі смертю якої їй завдано моральну шкоду. Про факт настання нещасного випадку на виробництві складено акти про проведення спеціального розслідування нещасного випадку та про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за формою Н-1.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позовні вимоги задоволено частково. Стягнуто з ТОВ «Караван-Сарай» на користь ОСОБА_1 моральну шкоду.

Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

У частині першій статті 1167 ЦК України визначено загальні умови відповідальності за заподіяння моральної шкоди.

У частині другій статті 1167 ЦК України передбачені спеціальні випадки відшкодування моральної шкоди, коли на відміну від загальних правил, моральна шкода відшкодовується незалежно від вини особи, яка її завдала, зокрема, якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки.

Згідно з частиною другою статті 1168 ЦК України моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

Проте умови виникнення зобов'язання з відшкодування моральної шкоди визначені у статті 1167 ЦК України, тому вирішення питання про наявність правових

підстав для відшкодування моральної шкоди у разі смерті фізичної особи має здійснюватися саме на підставі статті 1167 ЦК України.

Суд установив, що ОСОБА_2 перебував у трудових відносинах з ТОВ «Караван-Сарай», роботодавець погодив використання ним власного автомобіля для потреб підприємства з правом отримання компенсації за таке використання автомобіля на підставі статті 125 КЗпП України, нещасний випадок, який стався з ОСОБА_2 під час експлуатації власного автомобіля у службових цілях і внаслідок якого він помер, пов'язаний з виробництвом.

Суд дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для покладення на ТОВ «Караван-Сарай» обов'язку щодо відшкодування позивачу як матері загиблого внаслідок нещасного випадку на виробництві працівника відповідача, завданої моральної шкоди з підстав, визначених статтею 1167 ЦК України.

При цьому слід зазначити, що винні дії загиблого не можуть бути підставою для відмови у задоволенні позову його матері про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю особи від нещасного випадку, що стався на виробництві, оскільки такі дії загиблого підлягають врахуванню при визначенні розміру моральної шкоди.

При визначенні розміру відшкодування суди врахували баланс інтересів сторін. З огляду на обставини цієї справи обмеження позивача у виплаті компенсації моральної шкоди, завданої смертю найдорожчої людини, перед інтересами підприємства було б не пропорційно легітимній меті.

Постановою Верховного Суду від 14 червня 2021 року рішення Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 10 вересня 2019 року та постанову Донецького апеляційного суду від 19 листопада 2019 року в частині задоволених позовних вимог ОСОБА_1 до ТОВ «Караван-Сарай» про відшкодування моральної шкоди залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 червня 2021 року у справі № 235/3191/19 (провадження № 61-21511сво19) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771580>

5. Спори, що виникають із загальних положень про договір (правочин)

5.1. На підставі чинного на час вступу особи до ВНЗ законодавства про освіту, яке передбачало обов'язок відпрацювати за направленням, заклад освіти, у разі відмови такого відпрацювання у встановлений умовами угоди строк, може стягнути з неї всі витрати на освіту, зокрема і виплати академічної стипендії

20 вересня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Державного вищого навчального закладу «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України» (далі – ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет») до ОСОБА_1 про стягнення коштів за навчання.

Суд установив, що між сторонами укладено угоду про підготовку фахівців з вищою освітою, відповідно до якої вищий заклад освіти зобов'язався оформити студентів на направлення на працевлаштування. Згідно з умовами угоди студент зобов'язався, зокрема, прибути після закінчення університету на місце працевлаштування відповідно до направлення і відпрацювати не менше трьох років по закінченню навчання в інтернатурі, а у разі відмови їхати за направленням – відшкодувати вартість навчання. Після закінчення університету ОСОБА_1 направлено на роботу на посаду сімейного лікаря у Вашківецький центр первинної медикосанітарної допомоги Чернівецької області, проте відповідач до місця призначення не прибула і не зарахована в інтернатуру.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову у зв'язку з тим, що чинний на момент звернення з позовом до суду Закон України «Про освіту» не містив умов про обов'язковість трирічного відпрацювання та відшкодування вартості навчання.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, ухвалив рішення про задоволення позову і стягнув з ОСОБА_1 на користь ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет» кошти за навчання з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства. Договір є обов'язковим для виконання сторонами (стаття 629 ЦК України).

Згідно з частиною другою статті 52 Закону України «Про освіту» (у редакції, чинній на час укладення угоди), пунктом 2 Указу Президента від 23 січня 1996 року № 77/96 «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів», пунктом 14 Порядку працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 року № 992, та пунктом 21 Порядку працевлаштування випускників державних вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25 грудня 1997 року № 367 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15 квітня 1998 року за № 246/2686 (далі – Порядок працевлаштування № 367), випускник має обов'язок відшкодувати в установленому порядку до Державного або місцевих бюджетів вартість його навчання та компенсувати замовникові його навчання всі витрати на це навчання за умов, погоджених між ним та відповідним навчальним закладом, який здійснив відповідне навчання за рахунок Державного бюджету, а саме: випускник після отримання вищої освіти повинен прибути до місця призначення у термін, визначений у направленні його на роботу, та відпрацювати обумовлений угодою на його навчання термін; цього випускника звільнено за власним бажанням протягом навчання в інтернатурі та трьох років після закінчення останньої.

У разі неприбуття молодого фахівця за направленням або його відмови без поважної причини до роботи за призначенням, звільнення його з ініціативи адміністрації за порушення трудової дисципліни, звільнення за власним бажанням протягом трьох років випускник зобов'язаний відшкодувати у встановленому порядку до державного бюджету вартість навчання та компенсувати замовникові всі витрати. Крім того, пункт 21 чинного Порядку працевлаштування № 367 передбачає обов'язок особи, яка не відпрацювала встановлений трирічний строк, компенсувати, крім вартості навчання, також всі витрати на освіту, тобто і виплати академічної стипендії.

Оскільки частина друга статті 52 Закону України «Про освіту» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, та зазначені вище нормативно-правові акти, які передбачали обов'язок студента відпрацювати за направленням, були чинними, то цивільні правовідносини, що виникли між сторонами з моменту укладення угоди про підготовку фахівців з вищою освітою, регулюються саме ними.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 вересня 2021 року у справі № 607/11542/16-ц (провадження № 61-29436сво18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861090>

5.2. Диплом є документом, що посвідчує здобуття освіти, в тому числі вищої, післядипломної, а не є дією особи, що спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, не є правочином у розумінні статті 202 ЦК України, а визнання його недійсним на підставі статей 203, 215 ЦК України не є ефективним способом захисту порушеного речового права позивача (у разі його порушення)

12 квітня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом керівника Здолбунівської місцевої прокуратури в інтересах держави в особі Міністерства освіти та науки України до ОСОБА_1, Львівського національного університету імені Івана Франка, третя особа: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», про визнання недійсним диплома та зобов'язання вчинити певні дії.

Прокурор обґрунтовував свої вимоги тим, що правовідносини щодо отримання ОСОБА_1 післядипломної освіти виникли безпідставно та з порушенням вимог чинного законодавства, що регулює відносини з набуття вищої освіти, а саме за відсутності у нього раніше здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня, що є визначальною підставою для здобуття післядипломної освіти.

Вказане встановлено судами та підтверджується належними та допустимим доказами, які містяться в матеріалах справи, зокрема це підтверджується ухвалою Галицького районного суду міста Львова від 21 жовтня 2014 року у кримінальній справі № 461/1224/14-к про закриття кримінального провадження по обвинуваченню ОСОБА_1 за вчинення злочину, передбаченого частиною четвертою статті 358 КК України за фактом підроблення диплома у зв'язку

із закінченням строків давності та встановлено, що 28 липня 2011 року ОСОБА_1 достовірно знаючи, що вказаний диплом є завідомо підробленим документом, оскільки фактично Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут» не видавався, використав його нотаріально засвідчену копію під час вступу на заочну форму навчання до Інституту.

Рішенням районного суду у задоволенні позовних вимог керівника місцевої прокуратури в інтересах держави в особі Міністерства освіти та науки України відмовлено у зв'язку з пропусшенням строків позовної давності.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано та ухвалено нове рішення, яким позовні вимоги задоволено частково.

Визнано нечинним та скасовано наказ ректора про зарахування ОСОБА_1 слухачем першого курсу заочної форми навчання правничого факультету.

Визнано нечинним та скасовано рішення державної кваліфікаційної комісії про присвоєння ОСОБА_1 кваліфікації – спеціаліст-юрист.

Визнано нечинним та скасовано наказ ректора про присвоєння ОСОБА_1 кваліфікації – спеціаліст-юрист та видачі диплома про закінчення правничого факультету.

Визнано недійсним диплом про перепідготовку виданий Інститутом ОСОБА_1 на підставі рішення державної кваліфікаційної комісії.

У задоволенні інших позовних вимог відмовлено.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що укладений між Інститутом та ОСОБА_1 договір не відповідає вимогам, встановленим частиною першою статті 203 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відповідно до якої зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства, оскільки згідно зі статтею 47 Закону України «Про освіту» в редакції, яка діяла на час виникнення спірних правовідносин, післядипломна освіта – вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

Верховний Суд не погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Правочин – це правомірна дія, яка вчиняється для досягнення дозволеної законом мети. Отже, правочин характеризується такими ознаками: правочин є дією особи; ця дія є правомірною, тобто вчиняється відповідно до закону; правочин є вольовим актом; спрямований на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків, тобто в правочині завжди присутня правова мета (набути майно у власність чи у тимчасове користування, отримати послуги чи результат роботи тощо).

Аналіз положень статей 7, 9 Закону України «Про вищу освіту» в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, та статті 7 Закону України

«Про вищу освіту» в редакції, чинній на час видачі диплома Інститутом, свідчить, що правовідносини із здобуття особою освіти, в тому числі вищої, післядипломної, виникають на підставі певного юридичного складу, що охоплює послідовне настання кількох взаємопов'язаних юридичних фактів, зокрема подання особою необхідних документів для вступу до навчального закладу, прийняття навчальним закладом наказу про зарахування особи на навчання тощо, та завершуються настанням таких наслідків: прийняття рішення державної кваліфікаційної комісії про присвоєння кваліфікації, видання наказу керівником навчального закладу про присвоєння кваліфікації та видачу диплома, видача диплома.

Відсутність хоча б одного з необхідних елементів призводить до дефектності юридичного складу та впливає на можливість настання правового наслідку. Зокрема у разі, коли особа для отримання післядипломної освіти подала для вступу до вищого навчального закладу підроблений документ про вищу освіту, то такі дії не відповідають визначеним у нормативно-правових актах вимогам і від початку зумовлюють дефектність усіх юридично значущих обставин, які настануть у подальшому, породжуючи при цьому протиправне виникнення правових наслідків у правовідносинах із здобуття особою вищої освіти.

Таким чином диплом є документом, що посвідчує здобуття освіти, в тому числі вищої, післядипломної, а не є дією особи, що спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, тобто не є правочином у розумінні статті 202 ЦК України, а визнання його недійсним на підставі статей 203, 215 ЦК України не є ефективним способом захисту порушеного речового права позивача (у разі його порушення).

Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від виду та змісту правовідносин, які виникли між сторонами, від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідками.

Судовий захист повинен бути повним та відповідати принципу процесуальної економії, тобто забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту.

Виходячи з положень Закону України «Про вищу освіту» в редакції, чинній на час звернення позивача до суду, рішення закладів вищої освіти можуть бути скасовані самим закладом вищої освіти та не потребують попереднього визнання таких рішень незаконними.

Крім того вищевказані спірні документи виконують допоміжну функцію, оскільки є підставою для видачі диплома, а тому з видачею останнього вичерпали свою дію.

Визнання нечинними та скасування: наказу про зарахування слухачем, рішення кваліфікаційної комісії про присвоєння кваліфікації – спеціаліст-юрист, наказу про присвоєння кваліфікації – спеціаліст-юрист та видачі диплома

про закінчення правничого факультету, є неефективним способом захисту та таким, що потребуватиме додаткових засобів захисту, оскільки не призводить до захисту або відновлення порушеного речового права позивача (у разі його порушення), зокрема відновлення становища, яке існувало до видачі таких документів.

Постановою Верховного Суду від 12 квітня 2021 року рішення Костопільського районного суду Рівненської області від 27 лютого 2018 року та постанову Апеляційного суду Рівненської області від 12 червня 2018 року скасовано та прийняте нове рішення.

В задоволенні позовних вимог в частині зарахування ОСОБА_1 слухачем першого курсу заочної форми навчання правничого факультету Інституту післядипломної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка за спеціальністю 7.03040101 – правознавство; рішення державної кваліфікаційної комісії Інституту післядипломної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, оформлене протоколом від 20 березня 2015 року № 3/1, про присвоєння ОСОБА_1 кваліфікації – спеціаліст-юрист за спеціальністю 7.03040101 – правознавство; наказу ректора Львівського національного університету імені Івана Франка від 01 квітня 2015 року № 970 в частині присвоєння ОСОБА_1 кваліфікації – спеціаліст-юрист та видачі диплома про закінчення правничого факультету Інституту післядипломної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка за спеціальністю 7.03040101 – правознавство, а також визнання недійсним диплома про перепідготовку серії НОМЕР_2, реєстраційний номер НОМЕР_4, виданий 17 квітня 2015 року Інститутом післядипломної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка ОСОБА_1 на підставі рішення державної кваліфікаційної комісії від 24 березня 2015 року, відмовлено.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 квітня 2021 року у справі № 564/2227/17 (провадження № 61-39960сво18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96787914>

5.3. Для визнання судом правочину недійсним необхідним є: пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорюється) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду. Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним, так і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину

17 червня 2021 року Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Публічного акціонерного товариства комерційний банк «ПриватБанк» (далі – ПАТ КБ «ПриватБанк»), ОСОБА_2, треті особи: товариство з обмеженою відповідальністю «Епсілон-Бізнес» (далі – ТОВ «Епсілон-Бізнес»),

ОСОБА_3, ОСОБА_4, приватний нотаріус Дніпровського міського нотаріального округу Поветкіна Н. М., в якому просила визнати недійсним договір іпотеки ДІ-251 від 30 січня 2008 року, укладений між ОСОБА_2 та ЗАТ КБ «ПриватБанк», посвідчений приватним нотаріусом Дніпропетровського міського нотаріального округу Поветкіною Н. М., реєстровий № 6246.

Суди встановили, що ОСОБА_2, як іпотекодавець, у січні 2008 року передала належні саме їй майнові права на об'єкт незавершеного будівництва в іпотеку на підставі оспорюваного договору. ОСОБА_1 набула квартиру у власність на підставі договору дарування від 27 жовтня 2011 року, тобто після укладення оспорюваного договору іпотеки між ЗАТ КБ «ПриватБанк» та ОСОБА_2.

Рішенням районного суду, залишено без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено. Рішення судів мотивовані тим, що предметом іпотеки може бути об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуте ним у власність відповідне нерухоме майно у майбутньому, а позивач не була стороною за договором іпотеки та не довела порушення її прав та охоронюваних законом інтересів.

Верховний Суд, рішення районного суду та постанову апеляційного суду залишив без змін з огляду на таке.

У приватному праві недійсність (нікчемність чи оспорюваність) може стосуватися або «вражати» договір, правочин, акт органу юридичної особи, державну реєстрацію чи документ.

В Цивільному Кодексі України (далі – ЦК України) закріплений підхід, при якому оспорюваність правочину конструюється як загальне правило. Навпаки, нікчемність правочину має місце тільки у разі, коли існує пряма вказівка закону про кваліфікацію того або іншого правочину як нікчемного.

Оспорюваний правочин визнається недійсним судом, якщо одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом (частина третя статті 215 ЦК України). Правочин, недійсність якого не встановлена законом (оспорюваний правочин), породжує правові наслідки (набуття, зміну або припинення прав та обов'язків), на які він був направлений до моменту визнання його недійсним на підставі рішення суду. Оспорювання правочину відбувається тільки за ініціативою його сторони або іншої заінтересованої особи шляхом пред'явлення вимог про визнання правочину недійсним (позов про оспорювання правочину, рецисорний позов).

Натомість нікчемним є той правочин, недійсність якого встановлена законом і для визнання його недійсним не вимагається рішення суду (частина друга статті 215 ЦК України). Нікчемність правочину конструюється за допомогою «текстуальної» недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону. Така пряма вказівка може втілюватися, зокрема, в термінах «нікчемний», «є недійсним». Нікчемний правочин, на відміну від оспорюваного, не створює

юридичних наслідків, тобто, не «породжує» (змінює чи припиняє) цивільних прав та обов'язків.

Якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду (частина четверта статті 263 ЦПК України)

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 27 січня 2020 року в справі № 761/26815/17 (провадження № 61-16353сво18) зроблено висновок, що «недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу як приватно-правова категорія, покликана не допускати або прискіпати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим».

Тлумачення статей 215, 216 ЦК України свідчить, що для визнання судом оспорюваного правочину недейсним необхідним є: пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду. Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недейсним, так і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину.

ОСОБА_1 звертаючись до суду з позовом щодо визнання недейсним договору іпотеки посилалась на те, що договір іпотеки є недейсним в силу статей 203, 215 ЦК України, як такий, що укладений з порушенням вимог статті 5 Закону України «Про іпотеку» (в редакції, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин).

При відмові у задоволенні позову, суди зробили правильний висновок, що ОСОБА_1 не була стороною договору іпотеки і відсутнє порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, саме на момент укладення оспорюваного договору іпотеки.

Верховний Суд погодився з висновками районного та апеляційного судів про відсутність підстав для визнання недейсним договору іпотеки від 30 січня 2008 року.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 червня 2021 року у справі № 761/12692/17 (провадження № 61-37390свп18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926353>

6. Спори, що виникають із виконання судових рішень

6.1. Дід має право на особисте спілкування з онукою, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати йому спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини. Саме збалансування наведених вище прав і гарантій має бути основою для належного виконання рішення суду про участь у спілкуванні дитини з дідом

12 квітня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за скаргою ОСОБА_1 на постанову державного виконавця Шевченківського відділу Головного територіального управління юстиції у Харківській області (далі – державний виконавець) про закінчення виконавчого провадження.

Заявник зазначав, що на виконання рішення районного суду у справі № 638/12278/15 про встановлення часу спілкування з дитиною видано виконавчі листи. Постановою державного виконавця виконавче провадження з примусового виконання виконавчого листа № 638/12278/15-ц про обрання способу участі діда та баби у вихованні онуки закінчено, оскільки рішення суду виконане. Проте, на думку заявника, спілкування з онукою насправді не відбулося через небажання її та матері.

Ухвалою районного суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, скаргу ОСОБА_1 задоволено. Визнано неправомірною та скасовано постанову державного виконавця про закінчення виконавчого провадження.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Рішення про усунення перешкод у побаченні з дитиною виконується у порядку, встановленому статтею 63 Закону України «Про виконавче провадження». Тлумачення цієї норми права свідчить про те, що підставою для закінчення виконавчого провадження є виконання рішення боржником. Зазначене положення Закону має застосовуватися не формально, а сутнісно, коли рішення суду реально й фактично виконано, з огляду на таке.

Забезпечення виконання судового рішення є обов'язком держави, яка повинна забезпечувати ефективні системи виконання судових рішень, а також функціонування цих систем у такий спосіб, щоб доступ до них мала кожна особа, на користь якої ухвалено обов'язкове судове рішення.

Установивши, що державний виконавець не вчинив усіх передбачених Законом України «Про виконавче провадження» заходів щодо примусового виконання рішення суду, маючи таку можливість, суди правильно задовольнили скаргу ОСОБА_1.

Разом із цим положення статті 64-1 Закону України «Про виконавче провадження» про те, якщо боржник у подальшому перешкоджає побаченням

стягувача з дитиною, стягувач має право звернутися до державного виконавця із заявою про відновлення виконавчого провадження, стосується іншої ситуації, а саме коли первинно рішення суду реально й фактично виконано, а у подальшому чиняться перешкоди. Таких обставин у справі, яка переглядається, не встановлено.

Верховний Суд також звернув увагу на те, що захист прав дитини гарантовано і статтями 3, 12, 16 Конвенції ООН про права дитини 1989 року. Положення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає право на повагу до сімейного життя, поширюються зокрема і на стосунки між бабою, дідом та онукою, якщо між ними існують достатньо тісні зв'язки.

Відповідно до статті 257 СК України баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків. Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення.

Тлумачення цих норм матеріального права у системному поєднанні з прецедентними рішеннями Європейського суду з прав людини дає Верховному Суду підстави вважати, що дід має право на особисте спілкування з дитиною, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати йому спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

З урахуванням наведеного, Верховний Суд вважає, що саме збалансування наведених вище прав і гарантій має бути основою для належного виконання рішення суду про участь у спілкуванні дитини з дідом.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду конкретизував правову позицію, викладену у постанові Верховного Суду у складі колегії судів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 жовтня 2019 року у справі № 404/8677/13-ц (провадження № 61-12077св19): а) виконання судових рішень у цивільних справах є складовою права на справедливий суд та однією з процесуальних гарантій доступу до суду; б) будь-який сімейний спір стосовно дитини має вирішуватися з урахуванням та якнайкращим забезпеченням інтересів дитини; дід має право на особисте спілкування з дитиною, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати йому спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини; в) саме збалансування наведених вище прав і гарантій має бути основою для належного виконання рішення суду про участь у спілкуванні дитини з дідом.

Постановою Верховного Суду від 12 квітня 2021 року ухвалу Дзержинського районного суду м. Харкова від 16 березня 2020 року та постанову Харківського апеляційного суду від 11 серпня 2020 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 квітня 2021 року у справі № 638/12278/15-ц (провадження № 61-14491сво20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243593>

7. Питання процесуального права

7.1. Відповідно до статті 23 Закону України «Про іпотеку» до нового власника іпотечного майна переходять всі права та обов'язки іпотекодавця за іпотечним договором, у тому обсязі й на тих умовах, на яких вони належали іпотекодавцю на момент укладення договору про відчуження іпотечного майна, у тому числі права й обов'язки боржника у виконавчому провадженні з примусового виконання рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки, що є підставою для заміни боржника у виконавчому провадженні

01 березня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за заявою приватного виконавця виконавчого округу Дніпропетровської області про заміну сторони виконавчого провадження.

Суд установив, що у приватного виконавця виконавчого округу Дніпропетровської області на виконанні перебувало виконавче провадження щодо звернення стягнення на предмет іпотеки – квартиру, де боржником був ОСОБА_2, який подарував цю квартиру ОСОБА_1. Під час проведення виконавчих дій ОСОБА_2 помер.

Районний суд, з яким погодився й апеляційний суд, замінив сторону боржника з ОСОБА_2 на його правонаступника ОСОБА_1.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

За змістом статті 23 Закону України «Про іпотеку» на особу, до якої перейшло право власності на майно, обтяжене іпотекою, навіть у випадках, коли до її відома не було доведено інформації про обтяження майна іпотекою, переходять всі права та обов'язки іпотекодавця.

Отже, у разі вибуття заставного майна з власності іпотекодавця законодавством встановлено механізм захисту прав іпотекодержателя шляхом перенесення всіх прав та обов'язків іпотекодавця на особу, до якої перейшло право власності на майно.

Підставою для заміни сторони виконавчого провадження, тобто процесуального правонаступництва на стадії виконання рішення суду, є правонаступництво у матеріальних правовідносинах, унаслідок якого відбувається вибуття сторони зі спірних або встановлених судом правовідносин і перехід до іншої особи прав і обов'язків вибулої сторони в цих правовідносинах.

Таким чином, при вирішенні питання про заміну сторони у виконавчому провадженні необхідно встановити факт вибуття сторони виконавчого провадження та переходу до особи матеріальних прав і обов'язків вибулої сторони.

Процесуальне правонаступництво у виконавчому провадженні – це заміна на будь-якій стадії виконавчого провадження стягувача або боржника іншою особою у зв'язку з її вибуттям, тобто підставою заміни кредитора внаслідок

правонаступництва є настання певних обставин, які мають юридичне значення і в результаті яких виникають цивільні права та обов'язки, або пряма вказівка акта цивільного законодавства, що не залежить від умов та порядку здійснення виконавчого провадження органами і посадовими особами.

При вирішенні питання про заміну сторони у виконавчому провадженні суд перевіряє наявність правонаступництва у матеріальних відносинах.

У справі, що переглядалася, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про те, що на підставі договору дарування відповідно до статті 23 Закону України «Про іпотеку» до нового власника іпотечного майна ОСОБА_1 перейшли всі права та обов'язки іпотекодавця за іпотечним договором у тому обсязі й на тих умовах, на яких вони належали ОСОБА_2 на момент укладення цього договору, у тому числі права й обов'язки боржника у виконавчому провадженні з примусового виконання рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки, що є підставою для заміни боржника у виконавчому провадженні.

Постановою Верховного Суду від 01 березня 2021 року ухвалу Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська від 20 березня 2020 року та постанову Дніпровського апеляційного суду від 04 червня 2020 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 01 березня 2021 року у справі № 201/16014/13-ц (провадження № 61- 9098сво20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532944>

7.2. Суд не наділений повноваженнями вирішувати питання щодо вжиття таких заходів, як забезпечення скарги на дії, рішення виконавця шляхом зупинення реалізації майна, оскільки вирішення питання про зупинення вчинення виконавчих дій належить виключно до компетенції виконавця. При цьому в касаційному порядку підлягає оскарженню ухвала суду першої інстанції, після її перегляду в апеляційному порядку, та судові рішення апеляційного суду, якими вирішено питання щодо забезпечення скарги на дії державного/приватного виконавців, якщо таке клопотання розглянуто судами по суті як забезпечення позову

01 березня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за скаргою на дії та рішення приватного виконавця виконавчого округу м. Києва, заінтересована особа – ОСОБА_2.

Звертаючись до суду зі скаргою, заявник зазначав, що під час виконання судового рішення щодо примусової реалізації квартири в рахунок погашення боргу суб'єкт оскарження порушив норми Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» і вартість квартири значно занижена.

Одночасно він просив суд зупинити реалізацію квартири та заборонити ДП «Сетам» вчиняти дії щодо реалізації зазначеного нерухомого майна, подавши заяву про забезпечення скарги шляхом зупинення стягнення.

Суд першої інстанції, з ухвалою якого погодився апеляційний суд, задовольнив заяву, оскільки дії приватного виконавця у межах зазначеного виконавчого провадження до розгляду цієї скарги по суті можуть вплинути на майнові права заявника. Тому відповідно до вимог статей 149, 150 ЦПК України, які регулюють забезпечення позову, пункту 2 частини першої статті 34 Закону України «Про виконавче провадження» заява про забезпечення скарги на дії та рішення приватного виконавця є обґрунтованою.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій та відмовив у задоволенні заяви про забезпечення скарги шляхом зупинення стягнення з огляду на таке.

Положення статей 149–153 ЦПК України, які регламентують забезпечення позову, не можуть застосовуватися при розгляді скарги на рішення, дії або бездіяльність посадових осіб державної виконавчої служби, державного чи приватного виконавця (статті 447–451 ЦПК України), поданої у порядку здійснення судового контролю за виконанням рішення суду, яке набрало законної сили (стягнення за яким не зупинялось) і підлягає примусовому виконанню в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження».

У ЦПК України немає правової норми, яка б надавала суду повноваження у порядку, передбаченому статтями 149, 150 ЦПК України, вживати заходів забезпечення скарги на дії державного виконавця шляхом зупинення реалізації майна.

Отже, суд не наділений повноваженнями вирішувати питання щодо вжиття таких заходів, як забезпечення скарги на дії, рішення виконавця шляхом зупинення реалізації майна, оскільки вирішення питання про зупинення вчинення виконавчих дій належить виключно до компетенції виконавця.

При цьому в касаційному порядку підлягає оскарженню ухвала суду першої інстанції після її перегляду в апеляційному порядку та судове рішення апеляційного суду, якими вирішено питання щодо забезпечення скарги на дії державного або приватного виконавців, якщо таке клопотання розглянуто судами по суті як забезпечення позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 01 березня 2021 року у справі № 752/26606/18 (провадження № 61-21640сво19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9531562334>

7.3. Розгляд заяви щодо забезпечення позову, в разі одночасного її подання з позовною заявою, не залежить від вирішення питання про відкриття провадження у справі. У разі повернення позовної заяви або відмови у відкритті провадження у справі передбачений процесуальний механізм скасування заходів забезпечення позову

14 червня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до виконавчого комітету Ужгородської міської ради, ОСОБА_2, ОСОБА_7, ОСОБА_3 та ОСОБА_4, треті особи: ОСОБА_5, ОСОБА_6, управління Державного

архітектурно-будівельного контролю виконавчого комітету Ужгородської міської ради, про скасування повідомлення про початок виконання будівельних робіт та зобов'язання вчинити певні дії.

Суд установив, що Управління містобудування та архітектури видало ОСОБА_2, ОСОБА_7, ОСОБА_3 та ОСОБА_4 містобудівні умови на реконструкцію частини житлового будинку, відповідачі зареєстрували повідомлення про початок виконання будівельних робіт. ОСОБА_1 є власником квартири за сусідньою з об'єктом будівництва адресою.

Одночасно із позовною заявою ОСОБА_1 подав до суду заяву про забезпечення позову, яка мотивована тим, що відповідачі активно здійснюють будівництво з порушенням правил забудови без виконання містобудівних умов та обмежень і порушують його права та інтереси як суміжного користувача.

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, заяву ОСОБА_1 про забезпечення позову задоволено. Ухвала суду мотивована тим, що забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

Системне тлумачення частини першої статті 153, частини тринадцятої статті 158, частини першої статті 187 ЦПК України дає можливість дійти висновку про те, що законодавець передбачив відповідний процесуальний порядок розгляду заяви про забезпечення позову та вирішення питання про відкриття провадження у справі. Для розгляду заяви про забезпечення позову та вирішення питання про відкриття провадження у справі встановлені різні процесуальні строки: два та п'ять днів відповідно. Першочерговим при надходженні на розгляд суду заяви про забезпечення позову є надання оцінки щодо порядку звернення з нею до суду, за умови дотримання якого здійснюється її розгляд по суті.

У випадку одночасного подання позовної заяви та заяви про забезпечення позову розгляд заяви про забезпечення позову не залежить від вирішення питання про відкриття провадження у справі. Законодавець не покладає обов'язку на суд відкрити провадження у справі, а тільки потім вирішувати питання про забезпечення позову. У разі повернення позовної заяви, відмови у відкритті провадження у справі передбачений процесуальний механізм скасування заходів забезпечення позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 червня 2021 року у справі № 308/8567/20 (провадження № 61-3480сво21) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97656944>

7.4. Боржник під час примусового виконання судового рішення не може пред'являти позов про зняття арешту з майна, оскільки має право на оскарження дій державного виконавця в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України. Якщо суд помилково прийняв позов до розгляду, під час судового розгляду він має закрити провадження у справі з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 255 ЦПК України

24 травня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Соснівського відділу державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції у Черкаській області (далі – ВДВС) про зняття арешту.

Суд установив, що на виконанні державного виконавця ВДВС знаходилося виконавче провадження з виконання рішення суду про стягнення з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 аліментів на утримання неповнолітнього сина ОСОБА_4. У зв'язку з утворенням заборгованості за аліментами державний виконавець ВДВС прийняв постанову, якою на нерухоме майно позивача, зокрема квартиру, наклав арешт.

Суд першої інстанції закрити провадження у справі, мотивуючи своє рішення тим, що ОСОБА_1 є боржником у виконавчому провадженні, для нього встановлений інший порядок захисту порушеного права – шляхом звернення до суду зі скаргою, а не у порядку позовного провадження.

Апеляційний суд залишив без змін ухвалу районного суду, зазначивши, що ОСОБА_1 є стороною виконавчого провадження, спірне питання регулюється спеціальними нормами права, встановленими у розділі VII ЦПК України «Судовий контроль за виконанням судових рішень».

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

Під час виконання судових рішень сторони виконавчого провадження мають право оскаржити рішення, дії або бездіяльність органів державної виконавчої служби, їх посадових осіб, виконавців чи приватних виконавців у порядку судового контролю, оскільки виконання судового рішення є завершальною стадією судового розгляду.

Відповідно до частини першої статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту.

При цьому в порядку цивільного судочинства захист майнових прав здійснюється у позовному провадженні, а також у спосіб оскарження рішення, дії або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби.

Спори про право цивільне, пов'язані з належністю майна, на яке накладено арешт, відповідно до статті 19 ЦПК України розглядаються в порядку цивільного

судочинства у позовному провадженні, якщо однією зі сторін відповідного спору є фізична особа, крім випадків, коли розгляд таких справ відбувається за правилами іншого судочинства.

Так, відповідно до статті 447 ЦПК України сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи.

У разі якщо опис та арешт майна проводився державним виконавцем, скарга сторони виконавчого провадження розглядається в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України. Інші особи, які є власниками (володільцями) майна і які вважають, що майно, на яке накладено арешт, належить їм, а не боржникові, можуть звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту, що передбачено Законом України «Про виконавче провадження».

Установивши, що позивач є боржником у виконавчому провадженні, суди дійшли обґрунтованих висновків про те, що він не може пред'являти позов про зняття арешту з майна, оскільки законом у цьому випадку передбачений інший спосіб судового захисту, зокрема, оскарження боржником рішення, дій, бездіяльності державного виконавця в порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України.

За таких обставин висновки судів першої та апеляційної інстанцій про закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України є обґрунтованими, оскільки арешт накладено на майно ОСОБА_1, який є боржником у виконавчому провадженні, з метою забезпечення виконання рішення суду, тому він не може бути позивачем у справі і така справа не підлягає розгляду в позовному провадженні.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 травня 2021 року у справі № 712/12136/18 (провадження № 61-4726сво19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97352458>

7.5. Справи, в яких відповідачем є філія чи представництво, не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства у зв'язку з відсутністю сторони, до якої пред'явлено позов, що унеможливорює вирішення цивільного спору

14 червня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Національного авіаційного університету (далі – НАУ) про визнання незаконним та скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди.

Суд установив, що наказом Фахового коледжу інженерії та управління Національного авіаційного університету (далі – КІТУ НАУ, коледж) ОСОБА_1 звільнено з посади викладача за власним бажанням згідно із статтею 38 КЗпП України без зазначення дати заяви, хоча така заява була зареєстрована в журналі вхідної кореспонденції. Під час ознайомлення з наказом ОСОБА_1 знищила заяву про звільнення.

Коледж є філією (територіально відокремленим структурним підрозділом) Університету, має фінансову самостійність, може від імені Національного авіаційного університету (в інтересах коледжу) набувати майнових і особистих немайнових прав, нести обов'язки та відповідальність з питань оподаткування.

Рішенням місцевого суду позов ОСОБА_1 задоволено частково. Визнано незаконним і скасовано наказ КІТУ НАУ про звільнення ОСОБА_1, поновлено її на посаді, стягнуто з КІТУ НАУ на користь ОСОБА_1 середній заробіток за час вимушеного прогулу та моральну шкоду.

Постановою апеляційного суду зменшено розмір моральної шкоди; в іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

У касаційній скарзі представник НАУ стверджував, що позивач пред'явила позов до філії Університету, яка не є юридичною особою і не може бути стороною у цивільному процесі, а отже, суд мав здійснити заміну відповідача.

В Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань міститься інформація про те, що НАУ зареєстрований як юридична особа. У відомостях про відокремлені підрозділи юридичної особи вказано, зокрема, відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж інженерії та управління Національного авіаційного університету».

Суд установив, що ОСОБА_1 з метою вирішення трудового спору пред'явила позов до навчального закладу – НАУ інтереси у судах якого представляв директор КІТУ, який діяв на підставі довіреності, виданої НАУ. Вказаною довіреністю НАУ уповноважив директора КІТУ НАУ, зокрема, вести від імені Університету в інтересах коледжу будь-які судові справи в усіх судових інстанціях, у тому числі під час розгляду справ у першій, апеляційній і касаційній інстанціях, з усіма правами, що надані законом позивачу, відповідачу, третій особі, потерпілому, з правом пред'явлення позову, зміни предмета чи підстав позову, визнання позову, повної чи часткової відмови від позовних вимог, укладення мирової угоди, оскарження рішень і ухвал суду, та інше.

Вказане свідчить про те, що процесуальні дії у цивільній справі, яка переглядається, здійснювались саме представниками Національного авіаційного університету.

Довіреність керівника відокремленого підрозділу має комплексний характер. Від імені юридичних осіб має право виступати тільки керівник відокремленого підрозділу, а не сам підрозділ, адже поміж керівником і юридичною особою існують відносини представництва і його повноваження підтверджуються довіреністю юридичної особи. Процесуальні повноваження керівника відокремленого підрозділу

мають бути вказані у довіреності юридичної особи. З урахуванням цивільноправового статусу філій та представництв недопустимою є участь відокремлених підрозділів у певних процесуальних відносинах, оскільки це суперечить цивільноправовій природі відокремленого підрозділу, як складової частини юридичної особи, що його створила.

Філії та представництва, які не є юридичними особами, не наділені цивільною процесуальною дієздатністю та не можуть бути стороною у цивільному процесі. Тому справи, в яких відповідачем є філія чи представництво, не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства у зв'язку з відсутністю сторони у цивільному процесі, до якої пред'явлено позов, що унеможливорює вирішення цивільного спору.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 червня 2021 року у справі № 760/32455/19 (провадження № 61-16459сво20) можна ознайомитись за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771626>

7.6. Закриття провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України можливе, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення

20 вересня 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ майна подружжя.

Суд першої інстанції закриття провадження у справі в частині позовних вимог ОСОБА_1 про поділ майна, визнання права власності та стягнення на об'єкти нерухомості у зв'язку з відсутністю предмета спору.

Апеляційний суд скасував ухвалу суду першої інстанції у частині закриття провадження, направив справу для продовження розгляду до суду першої інстанції, мотивуючи це тим, що відсутність предмета спору має бути встановлена на час пред'явлення позову.

Верховний Суд змінив мотивувальну частину постанови апеляційного суду з огляду на таке.

Підстави для закриття провадження у справі визначені у статті 255 ЦПК України.

Закриття провадження у справі – це форма закінчення розгляду цивільної справи без прийняття судового рішення у зв'язку з виявленням після порушення провадження у справі обставин, з якими закон пов'язує неможливість судового розгляду справи.

У пункті 2 частини першої статті 255 ЦПК України встановлено, що суд закриває провадження у справі, якщо відсутній предмет спору.

Поняття «юридичний спір» має тлумачитися широко, враховуючи позицію Європейського суду з прав людини щодо тлумачення поняття «спір про право» (пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), в якій

зазначено, що поняття «спір про право» має розглядатися не суто технічно, йому варто надавати сутнісного, а не формального значення.

Правові підстави позову – це зазначена в позовній заяві нормативно-правова кваліфікація обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги.

З урахуванням викладеного відсутність предмета спору унеможливорює вирішення справи по суті незалежно від обґрунтованості позову, а отже, і здійснення ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб. Прикладами відсутності предмета спору можуть бути дії сторін чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання.

Суд закриває провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення за умови, якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 вересня 2021 року у справі № 638/3792/20 (провадження № 61-3438сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861085>

7.7. Ухвала суду про відмову у прийнятті заяви про збільшення позовних вимог може бути оскаржена в апеляційному порядку окремо від рішення суду

01 листопада 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – Кропивницька міська рада, про відшкодування моральної шкоди, збитків, спричинених порушенням права і невиконанням судового рішення.

Місцевий суд прийняв позов до розгляду та відкрив провадження у справі, вирішив питання про забезпечення позову. ОСОБА_1 подав до суду заяву про збільшення позовних вимог і місцевий суд відмовив позивачу у прийнятті цієї заяви.

Апеляційний суд повернув апеляційну скаргу позивача на ухвалу суду, керуючись тим, що оскаржувана ухвала про відмову у прийнятті заяви про збільшення позовних вимог не входить до переліку ухвал, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду, така ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку одночасно із рішенням суду.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, передав справу до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду з огляду на таке.

Відповідно до частини шостої статті 185 ЦПК України про повернення позовної заяви суд постановляє ухвалу.

Ухвала про повернення позовної заяви може бути оскаржена. Ухвала суду першої інстанції про відмову у прийнятті заяви про збільшення позовних вимог не входить до переліку ухвал, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду в порядку статті 353 ЦПК України.

Наслідком відмови у прийнятті заяви про збільшення позовних вимог є повернення такої заяви позивачу.

У пункті 6 частини першої статті 353 ЦПК України визначено, що окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо повернення заяви позивачеві (заявникові).

Якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права) (частина дев'ята статті 10 ЦПК України).

У справі «Скорик проти України» від 08 січня 2008 року Європейський суд з прав людини зазначив, що відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо в національному правовому порядку існує процедура апеляції, держава має гарантувати, що особи, які знаходяться під її юрисдикцією, мають право в апеляційних судах на основні гарантії, передбачені статтею 6 Конвенції. Мають бути враховані особливості провадження, що розглядається, та сукупність проваджень, що здійснювались відповідно до національного правопорядку, а також роль апеляційного суду у них.

Апеляційне провадження є важливою процесуальною гарантією захисту прав і охоронюваних законом інтересів осіб, які брали участь у розгляді справи у випадках та порядку, встановлених ЦПК України.

Зважаючи на те, що процесуальним наслідком відмови у прийнятті заяви про збільшення позовних вимог є повернення такої заяви, яка, у свою чергу, може бути оскаржена в апеляційному порядку відповідно до вимог статті 353 ЦПК України, Верховний Суд дійшов висновку, що на ухвалу суду про відмову у прийнятті заяви про збільшення позовних вимог може бути подана апеляційна скарга окремо від рішення суду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 01 листопада 2021 року у справі № 405/3360/17 (провадження № 61- 9545сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100918809>

7.8. Ухвала суду про відмову у витребуванні доказів не підлягає апеляційному оскарженню окремо від рішення суду

01 листопада 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Виконавчий комітет Одеської міської ради, Управління державної реєстрації юридичного департаменту Одеської міської ради, приватний нотаріус Одеського міського нотаріального округу, про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, визнання договору інвестування будівництва недійсним у частині визначення інвестора, визнання недійсним договору дарування, визнання майна спільною сумісною власністю та визнання права власності.

На стадії підготовчого засідання суд неодноразово постановляв ухвали за клопотаннями сторони позивача про витребування доказів, про відвід головуєчому судді, про повернення апеляційної скарги на ухвалу суду про відмову у задоволенні клопотання про витребування доказів, про вжиття заходів забезпечення позову. ОСОБА_1 подала до суду клопотання про призначення у справі судової почеркознавчої експертизи.

За результатами розгляду клопотань ОСОБА_1 суд першої інстанції постановив три ухвали про відмову в їх задоволенні.

Трьома ухвалами місцевого суду клопотання позивача про призначення у справі судової почеркознавчої експертизи та витребування доказів залишено без задоволення.

ОСОБА_1 подала три апеляційні скарги на ухвали місцевого суду, які суд апеляційної інстанції повернув заявнику.

Верховний Суд залишив без змін ухвали апеляційного суду з огляду на таке.

Процесуальний механізм забезпечення доказів, зокрема шляхом їх витребування, призначений для того, щоб отримати/зберегти ті докази, щодо яких існують достатні підстави вважати, що з часом їх може бути безповоротно втрачено. Забезпечення доказів – це не тільки спосіб здобути докази, які стосуються предмета доказування і мають значення/потрібні для вирішення справи, але насамперед спосіб одночасно запобігти їх ймовірній втраті у майбутньому. Тобто ризик такої втрати повинен ґрунтуватися на об'єктивних фактах і тільки в сукупності усіх наведених умов суд може вжити заходів для забезпечення доказів.

Учасники справи, особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду лише у випадках, передбачених статтею 353 цього Кодексу. Оскарження ухвал суду, які не передбачені статтею 353 цього Кодексу, окремо від рішення суду не допускається (частина друга статті 352 ЦПК України).

Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду (частина друга статті 353 ЦПК України).

Окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо забезпечення доказів, відмови в забезпеченні доказів чи скасування ухвали про забезпечення доказів (пункт 2 частини першої статті 353 ЦПК України).

Аналіз цих норм свідчить про те, що тлумачення та застосування положень статті 353 ЦПК України має відбуватися із урахуванням можливості/неможливості поновити свої права особою, яка подає апеляційну скаргу, в інший спосіб, аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду. При цьому будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом із рішенням суду. Законодавець

розмежовує ухвали суду першої інстанції про витребування доказів та про забезпечення доказів.

Якщо подається клопотання про забезпечення доказів шляхом їх витребування, тобто за наявності підстав для забезпечення доказів та сплати судового збору за подання заяви про забезпечення доказів, то ухвала суду першої інстанції про відмову у задоволенні такого клопотання може бути оскаржена в апеляційному порядку на підставі пункту 2 частини першої статті 353 ЦПК України.

Ухвала суду першої інстанції про відмову у задоволенні клопотання про витребування доказів у переліку, визначеному пунктом 2 частини першої статті 353 ЦПК України, відсутня. Ухвала суду першої інстанції про відмову у задоволенні клопотання про витребування доказів не може бути оскаржена в апеляційному порядку, оскільки з урахуванням стадії розгляду справи особа, яка подає апеляційну скаргу, не позбавлена можливості поновити свої права в інший спосіб – шляхом оскарження в апеляційному порядку такої ухвали разом із рішенням суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 01 листопада 2021 року у справі № 520/14132/18 (провадження № 61-13531сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100817047>

7.9. Ухвала про відмову у затвердженні мирової угоди, яка укладена на стадії виконання судового рішення, може бути оскаржена в апеляційному порядку

01 листопада 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ТОВ «Корект», районної адміністрації міста, третіх осіб: управління архітектури та містобудування міської ради, обласного комунального підприємства обласної Ради «Бюро технічної інвентаризації та експертної оцінки», приватного нотаріуса, про визнання будівництва самочинним, знесення самочинного будівництва, усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою та 1/3 частиною будинковолодіння, приведення житлового будинку до попереднього стану, визнання недійсним договору дарування кафетерію, свідоцтва про право власності, реєстраційного посвідчення, звільнення приміщень будинку.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено.

До суду від заступника начальника Франківського ВДВС м. Львова ГТУЮ у Львівській області на стадії виконання рішення у цій справі надійшла мирова угода, укладена між ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ТОВ ВКФ «Корект».

Суди розглядали справу неодноразово.

Ухвалою суду першої інстанції відмовлено у затвердженні мирової угоди, укладеної в процесі примусового виконання рішення суду між стягувачем ОСОБА_1 та боржниками ОСОБА_2, ОСОБА_3, ТОВ «Корект».

Ухвалою апеляційного суду апеляційна скарга ОСОБА_1, ОСОБА_2 на ухвалу суду першої інстанції повернута у зв'язку з тим, що згідно з частиною другою статті

352 ЦПК України учасники справи мають право оскаржити в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду лише у випадках, передбачених статтею 353 цього Кодексу. Оскарження ухвал суду, які не передбачені статтею 353 цього Кодексу, окремо від рішення суду не допускається. У пункті 11 частини першої статті 353 ЦПК України визначено, що окремо від рішення може бути оскаржена ухвала щодо затвердження мирової угоди. Натомість позивач (стягувач) ОСОБА_1 та відповідач (боржник) ОСОБА_2 оскаржують ухвалу про відмову у затвердженні мирової угоди, яка в переліку статті 353 ЦПК України відсутня.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, передавши справу до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження, дійшовши таких висновків.

Окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо затвердження мирової угоди (пункт 11 частини першої статті 353 ЦПК України).

Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду (частина друга статті 353 ЦПК України).

Аналіз цих норм свідчить про те, що тлумачення та застосування положень статті 353 ЦПК України має відбуватися із урахуванням можливості/неможливості поновити свої права особою, яка подає апеляційну скаргу, в інший спосіб, аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду. При цьому будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом із рішенням суду.

Ухвала про відмову у затвердженні мирової угоди, яка укладена на стадії виконання судового рішення, може бути оскаржена в апеляційному порядку, оскільки з урахуванням стадії укладення мирової угоди особа, яка подає апеляційну скаргу, не може поновити свої права в інший спосіб, аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції про відмову у затвердженні мирової угоди, яка укладена на стадії виконання судового рішення.

За таких обставин апеляційний суд дійшов помилкового висновку про повернення апеляційної скарги.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 01 листопада 2021 року у справі № 2-41/2006 (провадження № 61-12703сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100817034>

7.10. Ухвала суду про повернення зустрічної позовної заяви підлягає апеляційному оскарженню

01 листопада 2021 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Концерну «Міські теплові мережі» до ОСОБА_1,

ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за послуги з централізованого опалення та гарячого водопостачання та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до Концерну «Міські теплові мережі» про захист прав споживачів та відшкодування моральної шкоди.

Ухвалою суду першої інстанції відмовлено у прийнятті зустрічної позовної заяви ОСОБА_2, матеріали зустрічного позову повернуто заявнику.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу ОСОБА_2 у частині оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову у прийнятті зустрічної позовної заяви повернуто заявнику. Ухвала суду апеляційної інстанції мотивована тим, що норми статті 353 ЦПК України не передбачають оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову у прийнятті зустрічного позову окремо від рішення суду.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, передавши справу до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження, дійшовши таких висновків.

Відповідно до пункту 6 частини першої статті 353 ЦПК України в апеляційному порядку окремо від рішення суду може бути оскаржена ухвала про повернення заяви позивачеві (заявникові).

Частина шоста статті 185 ЦПК України, до якої відсилає частина друга статті 194 ЦПК України, передбачає, що про повернення позовної заяви суд постановляє ухвалу. Ухвала про повернення позовної заяви може бути оскаржена. Копія позовної заяви залишається в суді. Про залишення копії зустрічної позовної заяви в суді у випадку її повернення заявнику зазначено у частині третій статті 194 ЦПК України.

У пункті 15.10 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України зазначено, що в разі подання апеляційної скарги на ухвали суду першої інстанції, передбачені пунктами 1, 6–9, 11, 14–16, 20, 22, 23, 37–39 частини першої статті 353 цього Кодексу (крім ухвал про відмову у прийнятті або повернення зустрічного позову, про відмову у прийнятті або повернення позову третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, ухвал про зупинення провадження у справі, які подані з пропуском строку на їх оскарження), чи подання касаційної скарги на ухвали суду апеляційної інстанції (крім ухвал щодо забезпечення позову, зміни заходу забезпечення позову, щодо зустрічного забезпечення, ухвал про зупинення провадження у справі, які подані з пропуском строку на їх оскарження, про накладення штрафу в порядку процесуального примусу, окремих ухвал) до суду апеляційної або касаційної інстанції передаються всі матеріали.

Ухвала суду першої інстанції, якою було вирішено питання про повернення заявнику зустрічної позовної заяви на підставі частини третьої статті 194 ЦПК України, охоплюється поняттям «заява позивача (заявника)», яке міститься у пункті 6 частини першої статті 353 ЦПК України, тому ця ухвала підлягає апеляційному оскарженню окремо від рішення суду.

Отже, виходячи зі змісту положень частини шостої статті 185, частин другої, третьої статті 194, пункту 15.10 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України, ухвала суду першої інстанції про повернення зустрічної позовної заяви підлягає

апеляційному оскарженню відповідно до пункту 6 частини першої статті 353 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 01 листопада 2021 року у справі № 333/6667/20 (провадження № 61-10400сво21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100817041>

Огляд основних правових висновків Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2021 рік / упоряд. правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду, суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС, к.ю.н, доцент Д.Д. Луспеник/ Київ, 2022. 42 стор.

¹**Застереження:** видання містить короткий огляд судових рішень палат та об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 [@supremecourt_ua](https://www.instagram.com/supremecourt_ua)